

XX ст. / Інститут історії України НАН України. – К., 2002. – Вип.5. – С.105–111.

17. Центральний державний архів України у Львівській області. – Ф.206. – Оп.1. – Спр.37.

18. Там само. – Спр.59.

19. Чоповський В. Будителі національного духу. Діяльність культурно-освітніх товариств «Просвіта» та «Рідна школа» на західноукраїнських землях (друга половина XIX ст. – 20–30-ті роки XX ст.) / В. Чоповський. – Львів, 1993. – 63 с.

20. Шкільні закони а українські середні школи // Українська школа. – 1926. – Т.І. (XXXII). – Зш. 1–3. – С.7.

21. Ювілейний альманах товариства «Учительська громада». – Львів, 1935. – 305 с.

References

1. Barna M. Rozvytok pedahohichnoyi osvity v Halychyni (1772–1939 rr.) / M. Barna // Ridna shkola. – №7–8. – S.33–48.

2. Bilavych H. Tovarystvo «Ridna shkola» (1881–1939 rr.) / H. Bilavych, B. Savchuk. – Ivano-Frankivs'k, 1999. – 208 s.

3. Herasymovych I. Zbroyna kul'turna viyna / I. Herasymovych. – L'viv, 1925. – 86 s.

4. Zahal'ne zibrannya Tov-a «Uchytel's'ka hromada» // Ukrayins'ka shkola. – 1926. – Т.І. – Zsh. 1–3. – S.67.

5. Koshelyeva N. Orhanizatsiya ukraiyins'koho vchytel'stva u Skhidniy Halychyni v 1881–1914 rokakh / N. Koshelyeva // Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya istorychna. – L'viv, 1998. – Vyp.33. – S.108–113.

6. Kurlyak I. Narodne shkil'nytstvo u Halychyni (Druha polovyna XIX – pochatok XX st.) / I. Kurlyak // Pedahohika i psykholohiya. – 1995. – №1. – S.144–151.

7. Lytvyn M. Istoriya ZUNR / M. Lytvyn, K. Naumenko. – L'viv: Instytut uk-va NANU, Olir, 1995. – 368 s.

8. Lukiv.O. Rozvytok sturktury pol's'kykh i ukraiyins'kykh osvitnikh zakladiv u Skhidniy Halychyni (1900–1933 rr.) / O. Lukiv // Slaliva Tarnopolensis. – Ternopil', 1996. – S.168–178.

9. Makukh I. Na narodniy sluzhbi / I. Makukh. – Detroyt, 1958. – 226 s.

10. Nashi zavdannya // Ukrayins'ka shkola. – 1926. – Т.І. – Zsh. 1–3. – S.1.

11. [Redaktsiyna] // Dilo. – 1922. – 14 veresnya. – S.1.

12. Stuparyk B. Natsional'na shkola i vytochy, stanovlennya / B. Stuparyk. – K., 1998. – 240 s.

13. Stuparyk B. Pidhotovka uchyteliv v Halychyni u XIX st. / B. Stuparyk // Visnyk Ternopil's'koho eksperimental'noho instytutu pedahohichnoyi osvity. – 1995. – №1. – S.45–55.

14. Terlets'kyy O. 30-litnya «Uchytel's'koyi hromady» (1908–1938) / O. Terlets'kyy // Ukrayins'ka shkola. – 1938. – Ch.1–6. – S.2–3.

15. Terlets'kyy O. Istoriya «Uchytel's'koyi hromady» (1908–1933) / O. Terlets'kyy // Dvadsyatyryyatylitnya tovarystva «Uchytel's'ka hromada»: yuvileynny al'manakh. – L'viv, 1935. – S.3–48.

16. Khmel'ovs'kyy P. Ideya «Ridnoyi shkoly» v natsional'nomu rusi zakhidnykh ukraiyintiv u druhiy polovyni XIX – na poch. XX st. / P. Khmel'ovs'kyy // Problemy istoriyi Ukrayiny XIX – pochatku XX st. / Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny. – K., 2002. – Vyp.5. – S.105–111.

17. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv Ukrayiny u L'viv'iy oblasti. – F.206. – Оп.1. – Спр.37.

18. Там само. – Спр.59.

19. Chopovs'kyy V. Budyeteli natsional'noho dukhu. Diyal'nist' kul'turno-osvitnikh tovarystv «Prosvita» ta «Ridna shkola» na zakhidnoukraiyins'kykh zemlyakh (druha polovyna XIX st. – 20–30-ti roky XX st.) / V. Chopovs'kyy. – L'viv, 1993. – 63 s.

20. Shkil'ni zakony a ukraiyins'ki seredni shkoly // Ukrayins'ka shkola. – 1926. – Т.І. – Zsh. 1–3. – S.7.

21. Yuvileynny al'manakh tovarystva «Uchytel's'ka hromada». – L'viv, 1935. – 305 s.

Wowk L. G., Director of Lviv Medical Center College of Postgraduate Education, applicant of the Center for Research Ukrainian-Polish relations Ivan Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine, Lviv), medcolpo@gmail.com

The activity of «Uchitels'ka gromada» in the First World War and the first successful years

The activity of the Society «Uchitels'ka gromada» during the First World War and Polish-Ukrainian wars, as well as in the first post-war years, the analyzed. It is noted that the teacher's organization, even in the conditions of military action in

the territory of Galicia, did not cease activities, continuing to work in the cultural-educational direction. It was stated that many teachers who were members of the society took part in the fighting of the First World War, joined the armed forces of the Western Ukrainian People's Republic. It was emphasized that in the newly created state (ZUNR) the members of the society supported the innovations of the authorities in the educational sphere, in particular, they acted as one of the initiators of the convening of the congress of secondary school teachers from the territory under the control of the ZUNR (1919). It was noted that the defeat of Ukrainians in state-building competitions (1918–1919) crossed the hopes of Ukrainians for the formation of a Ukrainian school and led to the harassment of nationally-conscious teachers, which had a negative effect on the activities of the «Uchitels'ka gromada» in the early post-war years.

Keywords: «Uchitels'ka gromada», Galicia, First World War, Ukrainian-Polish war, teacher, education, school.

* * *

УДК 94(477.4):262.2

Левицький В. О.,

кандидат історичних наук, доцент, докторант кафедри історії України, Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка (Україна, Тернопіль), levior@ukr.net

РОЗВИТОК ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Висвітлено питання розвитку легкої промисловості Чернігівської губернії в другій половині XIX – на початку XX ст., показано розміщення підприємств галузі. Охарактеризовано основні публікації з проблематики, якій присвячується означена стаття. Проаналізовано джерела постачання сировини для чернігівських фабрик і заводів. Зосереджено увагу на процесах капіталізації та економічній політиці Російської держави щодо легкої промисловості. Визначено вектори технічного розвитку фабрик внаслідок наукових досягнень та напрямів збуту продукції підприємств на зовнішньому та внутрішньому ринках. Досліджено роль підприємців та робітників у розвитку галузей легкої промисловості.

Ключові слова: легка промисловість, текстильна промисловість, експорт, ринок, сировина, фабрика, технічний прогрес.

Проблема кризових явищ у легкій промисловості привертає особливу увагу суспільства й науковців до історико-економічних проблем у національній економіці. Процеси, що відбувалися в Україні в минулому потребують глибоких аналітичних і синтезованих оцінок істориками сьогодні. Тому на сучасному етапі історичної науки всестороннє осмислення особливостей розвитку легкої промисловості України передбачає вивчення проблем економічної історії та окремих її регіонів. Регіональна історія завжди була однією з актуальних тем не лише з науково-пізнавального погляду, а й у контексті виявлення історичних коренів сучасних проблем і шляхів їх вирішення. Становлення та розвиток галузей легкої промисловості у Чернігівській губернії мали свою специфіку порівняно із загальноукраїнськими тенденціями. Розвиток найважливіших галузей виробництва значною мірою залежав від імпорту устаткування, сировини і матеріалів. Багатьох галузей легкої індустрії взагалі не існувало.

Праці з питань легкої промисловості з'явилися відносно давно й мають в ряді випадків ідеологічно упереджене трактування історико-економічних процесів, що відбувалися в даний період. За характером ці дослідження мають часто лише загальний нарис основних процесів розвитку регіональної легкої промисловості України. Важливі відомості щодо легкої промисловості в Чернігівській губернії подають дослідники XIX ст. М. Домонтович [5] та А. Русов [8]. В дослідження промисловості внесли праці істориків, які

вивчали окремі галузі промисловості. Так, монографія Т. Дерев'янкін [2] стала спеціальним дослідженням української текстильної мануфактури періоду розкладу і кризи феодално-кріпосницьких відносин. Автор вивчав питання закономірності формування і розвитку текстильної мануфактурної промисловості в Україні та в Чернігівській губернії в загальному аспекті генези промислового капіталізму. Велику увагу становичу російської та української легкої промисловості приділив К. Пажитнов [9]. Автор пов'язує становлення вовняної промисловості з політикою самодержавства. Грунтовну працю з детальним описом економічного та технічного розвитку клинцівських підприємств до століття започаткування місцевої вовняної промисловості опублікував Ф. Євгенєв [3]. У монографії І. Гуржія [1] висвітлюється комплекс питань про розширення і зміцнення промислового та торговельного розвитку України в 60–90 рр. XIX ст. Зокрема автор висвітлює розвиток легкої промисловості України в системі всеросійської. О. Нестеренко [7] мав на меті показати промисловість України на всіх основних етапах її розвитку: період розвитку промисловості від ремесла до фабрики та розвиток фабричного виробництва в дореволюційній Україні.

Мета пропонованої статті полягає у висвітленні та аналізі питання розвитку легкої промисловості в Чернігівській губернії в другій половині XIX – на початку XX ст., розкритті ролі легкої промисловості в економічному та соціальному розвитку губернії зазначеного періоду, з'ясуванні впливу реформ на економічний клімат.

Легка промисловість Російської імперії, продукція якої у дореформений період розповсюджувалася не тільки в Україні, а й в Центральній Росії, Прибалтиці, Царстві Польському, на Кавказі, поступово скорочувала своє виробництво. На 70–ті рр. XIX ст. більше половини вовняних виробів виготовлялися в Московській губернії. За нею слідували 6 губерній, кожна з яких виробляла промислової продукції на 2,5–8 млн. крб. У їх кількість входила Чернігівська губернія [1, с. 42–43].

Таблиця 1

**Підприємства легкої промисловості
Чернігівської губернії на поч. 60–х рр. XIX ст.
[5, с. 259–260].**

Назва підприємств	К-сть заводів і фабрик	Вартість виробництва, крб.	К-сть робітників
Суконні	18	1 630 595	4 233
Панчішні	9	76 383	192
Щетинно-тіпальні	5	142 680	58
Шкіряні	63	106 911	222
Овечо-рукавичні	2	1 800	15
Парусині	6	13 415	116
Канатні	3	5000	15

З діючих 27 текстильних фабрик, лише 3 займалися виробництвом грубого сукна, що призначалося для армійського обмундирування. Інші 24 фабрики виготовляли, переважно з вовни тонкорунних овець, середньої якості сукна й панчішні вироби, що були особливим виробництвом у всій Російській імперії. Ці суконні товари призначалися, в основному, для експорту в Середню Азію та Китай. За вартістю виробництва, вовняна промисловість Чернігівської губернії займала п'яте місце в Росії (в 1860 р. досягала 1 706 978 крб.).

За даними Департаменту торгівлі і мануфактур в 1891 р. в Чернігівській губернії працювали 11 суконних, 16 коноплепрядильних і канатних, 52 шкіряних підприємств [8, с. 265].

Зменшення кількості підприємств легкої промисловості пояснюється тим, що раніше вони були частиною поміщицьких сільськогосподарсько-промислових комплексів, а внаслідок реформ 60–х рр. вони перейшли у власність від поміщиків до фабрикантів та купців. Разом з цим переходом простежується концентрація капіталів у руках нових власників. Деякі з них суттєво збільшили суму виробництва на власних підприємствах та проводили їх переобладнання на роботу на парових двигунах.

Від 60–х рр. XIX ст. в Україні спостерігається похвалення господарсько-економічного життя, що відобразилось і на суконному виробництві. В ці роки нагромаджені купецтвом кошти стали основою для технічного переобладнання мануфактур у капіталістичні фабрики. В 1861 р. у посаді Клинці діяло 14 мануфактур, на яких упродовж перших пореформених років розпочався процес модернізації устаткування. Так, впроваджуються механічні ткацькі верстати та шліхтувальні машини, чим поліпшується тканина. Важливим зрушенням в технічному переоснащенні суконних підприємств стало поширення парових машин. На всіх клинцівських фабриках встановлюються парові двигуни, якими розпочали заміну кінних та водяних приводів. Це стало технічним проривом для місцевої галузі, проте потужність парових двигунів на той час була ще досить низькою й становила близько 15–20 к. с. В технічному переоснащенні суконних фабрик на початковому етапі провідну роль відіграла продукція лівобережних та російських слюсарно-механічних підприємств, що постачали до 60% устаткування. Іноземне машинобудування також застосовувалося в технологічній перебудові, особливо тих ланок виробництва, що вимагали запровадження високоточних приборів. Загалом на початку 60–х рр. XIX ст. використовувалось 538 апаратів різних заводів виробників. За операціями загальний розподіл машин виглядав наступним чином: на виготовленні прядива – 326, виробництві тканин – 8, апертурі тканин – 204. Десять фабрик вперше обладнуються вовномийними машинами, що значно скоротило цикл виробництва та вплинуло на якість продукції [2, с. 93–117].

В посаді Клинці та його передмістях Туроспі та Стодоли розташовувалися фабрики з обробки вовни. В першій половині XIX ст. були ще фабрики в Батурині, Машеві, Понурівці та Володьковій Дівиці. В 1860 р. в посаді діяло 13 суконних і панчішних фабрик, сума виробництва яких становила 1170128 крб., робітників працювало 2922. Це становило 2/3 всього текстильного

виробництва Чернігівської губернії як за кількістю робітників, так і за сумою виробництва. В 1899 р. працювали фабрики лише в Клинцях. Кількість їх зменшилася до 8, кількість робітників зменшилася від 1860 р.: в 1895 р. – 2703, 1897 р. – 2851. Проте загальна сума виробництва значно збільшилася до 2,75 млн. крб. в 1895 р. та до 3,5 млн. крб. в 1897 р. З цих восьми фабрик лише одна заснована в 1894 р., інша – в 1897 р.; інші діяли від 30–х рр. XIX ст. За відомостями 1895 р. на фабриках працювали 10 парових машин потужністю 629 к. с., 13 котлів при парових машинах із загальною площею нагріву – 11578 кв. футів. Палива на приведення в рух всіх машин в 1895 р. було використано на суму 95651 крб., а в 1897 р. – 9504 кубічних сажнів дров на суму 108116 крб. [6, с. 152–154].

Наприкінці XIX ст. суконні фабрики перетворилися на великі капіталістичні підприємства, що доводять зіставлення їх загальної виробничої діяльності. Незважаючи на зменшення кількості таких підприємств з 14 до 6 упродовж 60–90–х рр. XIX ст. їх виробництво зросло в 2,6 рази, в 3,1 рази підвищилась потужність фабрик (з 835 тис. 560 аршин сукна до 2 млн. 500 тис.). Частка клинцівських фабрик у валовій продукції суконного виробництва Російської імперії зросла в 1,5 рази [3, с. 52–57].

На початку XX ст. механізація підприємств продовжувала впевнено зростати. Так, станом 1900 р. на 7 суконних фабриках обладнання оцінювалось у 904,1 тис. руб. Додатково, у цьому ж році на модернізацію було витрачено ще 872, 4 тис. руб. або 335 руб. на 1 робітника. Порівняно з 60–ми рр. XIX ст., на початку XX ст. витрати на технічне переоснащення збільшилися у 3 рази. Кількість парових машин зросла до 11, окрім цього діяло 15 потужних парових котлів та 2 двигуни внутрішнього згорання, які разом забезпечували потужність у 1272 к. с. Зросли витрати власників суконних фабрик на закупівлю устаткування. Так, у 1908 р. клинцівське фабричне обладнання оцінювалось в 1 млн. 457 тис. руб. Порівняно з 1900 р. витрати на технічне переоснащення зросли на 61,1%. Збільшилась кількість парових котлів і становила 20 одиниць. Парових машин стало менше – 10, проте їх потужність примножилась на 27,8% і складала 1626 к. с. Станом 1908 р. на суконних фабриках діяло вже 7 нафтових двигунів потужністю 450 к. с. Порівняно з 1900 р. вона зросла майже у 20 разів [11, с. 178].

Клинцівські вовномийні та прядильно–ткацькі фабрики виготовляли й вимірювали сукно, трико, драп, сатин, бобрік, кастор, шевйот – кусками; онучі, одіяла, вовняну вату – пудами, а на одній з фабрик у 1897 р. виготовили 14 200 дюжин панчіх. Була й спеціалізована панчішна фабрика з гасовим двигуном. Вона виготовила в 1897 р. 72 тис. пар панчіх на суму 15 тис. крб. У процесі виробництва проявлялися й свої негативні наслідки. У зв'язку з тим, що для виготовлення товарів на фабриці використовували різноманітні фарби, що містили сірчану кислоту, вода, яку споживала фабрика забруднювала річку, що протікала через Клинці [8, с. 288–289].

У виробництві сукна та інших вовняних тканин відбулося значне збільшення продуктивності праці. У Клинцівського району вона змінювалась наступним чином: в натуральному вираженні продуктивність праці

збільшилася в 1900 р. в 3,5 рази проти 1861 р., а у вартісному – в 2,7 рази. Але так як клинцівські фабрики вже напередодні реформи стояли в першому ряді щодо економічних показників, то для всієї промисловості в цілому різниця, звичайно, повинна бути вищою [9, с. 156–157].

Коноплепрядильні фабрики Чернігівської губернії в кінці XIX ст. виготовляли мотузки й шпагати. Вони розміщувалися в північних повітах губернії в районах посиленого вирощування коноплі й льону, що були сировиною для підприємств. В посаді Клинці, місцевість, де працювали дві фабрики, називали «Манчестером Чернігівської губернії». Одна з цих коноплепрядильних фабрик, заснована в 1887 р, позиціонувалась як ткацька, мотузьяно–канатна і шпагатна. Вона спеціалізувалась на виготовленні мішків та фільтропресованого полотна й була оснащена двома паровими машинами на 262 к. с. На ній у 1895 р. працювало 400 робітників, а в 1897 р. – 540. Вони були застраховані в «СПб–Товаристві». Фабрика виготовляла в 1895 р. продукції на 237 тисяч крб., а в 1897 р. – на 345 тис. крб. Очевидно, що це підприємство великого капіталістичного виробництва, що швидко нарощувало свої обсяги.

Друга фабрика була меншою, заснована в 1893 р. Вона виготовляла шпагат, мала один паровий двигун на 41 к. с. На ній працювало в 1895 р. 80 робітників, а в 1907 – 112 робітників. За перший рік роботи фабрика виготовила продукції на 67 тисяч крб., а за другий рік – на 63 тис. крб.

Інші коноплепрядильні фабрики виготовляли переважно необроблені пряжу та паклю, частково мотузки. Вони були облаштовані за старими зразками й мали у виробництві лише ручні колоди. Виробляли продукцію від травня до вересня–жовтня, зрідка до листопада; інколи працювали взимку. Робочий день був однозмінним по 8–12 годин. Робітників на одному підприємстві перебувало 10–30 чоловік, на деяких – до 40–50 чоловік. За списками фабричного інспектора в 1897 р. таких канатно–мотузьяних фабрик в Мглинському повіті було 16, Стародубському – 14, Новозбиківському – 3, Новгород–Сіверському – 3, Остерському – 3. Деякі з Мглинських та Стародубських закладів засновані давніше й виготовляли конопляного прядива та паклі на суму понад 30–50 тисяч крб. Наприклад, в Стародубі (заснована в 1816 р.) – на 35 тис., в Почепі (працювала від 1830 р.) – на 75 тис., Воронці (від 1875 р.) – 50–80 тис., Елїонці (1889 р.) – на 125 тис. Сума виробництва інших фабрик не перевищувала 20–30 тис. крб. [8, с. 287–288].

На початку XX ст. в Чернігівській губернії коноплепрядильних, канатних і мотузьяних виробництв нараховувалося 12 з кількістю робітників 929. Значно посилилась на Україні переробка конопель, зросли і площі посіву їх, які досягли в 1913 р. 127 тис. дес, причому 45 тис. дес. припадало на Чернігівську губернію. Основна кількість зібраних конопель в Чернігівській губернії вивозилась за кордон і йшла на промислову переробку. В 1913 р. чернігівські коноплі становили 91,3% загальноукраїнського вивозу конопель. Крім того, Чернігівщина забезпечувала цією сировиною відповідні одеські заводи [6, с. 54]. 19 конопляних тіпалень працювали в північних повітах Чернігівської губернії. Найбільшими з них

володіли П. Волков у Новозибкові, Д. Карамін у посаді Воронок Стародубського повіту та М. Рудницький у Почепі Мглинського повіту. Власниками інших також були росіяни за національністю купці та міщани [4, с. 47].

Парусинова промисловість в Україні в другій половині XIX ст. майже зовсім зникла. Лише на Чернігівщині вона збереглася у вигляді дрібних промислів. В 1865 р. тут налічувався 21 заклад з виробництвом продукції на 34010 крб., або в середньому на один заклад 1567 крб. В 1875 р. кількість підприємств зменшилась до 11 з кількістю робітників 117 і виробництвом продукції на 22430 крб. В 1885 р. кількість закладів становила 12, кількість робітників – 140, а виробництво продукції у вартісному виразі – 38 075 крб. Хоча в 1895 р. кількість закладів і зросла до 14, однак кількість робітників зменшилась до 72, а виробництво продукції скоротилось до 4000 крб. Очевидно, що більшість промислів не діяла [7, с. 218–219].

Найбільше підприємств з виробництва шкіряних виробів було в Київській, Чернігівській і Херсонській губерніях. В Чернігівській губернії 62 заводи виробляли продукції на суму 1386 тис. крб.; переважали заводи з дрібним виробництвом від 3 до 25 тис. крб. [10, с. 99].

Шкіряне виробництво зосереджувалося в північних повітах: Новозибківському (Новозибків, Семенівка), Стародубському, Суразькому (Клинці) і Чернігівському (Сиднів) Причина такого зосередження зумовлювалася тим, що в цих місцевостях жителі займалися забоем худоби, а також доступністю та дешевиною дубильної й лозової кори з місцевих лісів. Всєї шкіри на 63 заводах в 1860 р. було вичинено на суму 106 911 крб. Значний внесок в розвиток шкіряної галузі вклав найбільший саф'яновий завод купця Горячкіна в Клинцях. На ньому протягом року вичинялося понад 40 тис. шкір та понад 2 тис. пудів вовни збував суконним фабрикантам. Опойки заводу високої якості відправлялися до Петербургу на завод Миллера; а саф'ян виняткового бронзового фарбування не виготовлявся ніде в Росії. На Кибиршинському шкіряному заводі Суразького повіту вичиняли дублені та прості овечі шкіри в невеликих обсягах. На інших заводах виготовляли юхту, чорний і білий опок, сиру підшвену шкіру. Всі ці вироби збувалися на ярмарках в навколишніх губерніях. Більшість виробництва перебувало в руках не надто заможних міщан і селян, воно не відзначалося досконалістю своїх виробів та перебуває на початкових етапах становлення заводської промисловості [5, с. 277–282].

Щетинна промисловість в Україні існувала лише в Чернігівській губернії. В 1875 р. діяло шість підприємств з загальною кількістю робітників 105 і виробництвом продукції на 164953 крб. В 1885 р. було 5 підприємств, на яких працювало 103 робітники. Вироблено продукції на 48900 крб. В 1895 р. кількість підприємств не змінилася; кількість робітників становила 140, а обсяг виробництва у вартісному виразі 235 тис. крб. [7, с. 182–183].

Таким чином, напередодні Першої світової війни легка промисловість Чернігівської губернії занепадала. Лише у посаді Клинці сформувався потужний центр суконної галузі України. Обсяг виробництва клинцівських фабрик дозволяв задовольнити потреби України на 71%.

Інтенсивні процеси розбудови суконної промисловості сприяли її концентрації, що позначилось на зростанні потужності усього комплексу, зосередженого у Клинцях. Цілеспрямовані дії щодо модернізації технічного і технологічного стану своїх фабрик створили умови, за яких вітчизняна галузь відігравала значну роль у загальноімперському суконному виробництві. На прикладі розвитку шкіряної промисловості Чернігівської губернії яскраво проявляються елементи техніко-економічної відсталості економіки Наддніпрянської України.

Список використаних джерел

1. Гуржій І. О. Україна в системі всеросійського ринку 60–90 років XIX ст. / І. О. Гуржій. – К.: Вид-во Наукова думка, 1968. – 192 с.
2. Дерев'янкін Т. І. Мануфактура на Україні в кінці XVIII – першій половині XIX ст. (Текстильне виробництво) / Т. І. Дерев'янкін. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 127 с.
3. Евгенев Ф. Сто лет клинцевской шерстяной промышленности / Ф. Евгенев. – Клинцы: Объединение «Клинцовская печать», 1926. – 165 с.
4. Засць О. В. Еволюція підприємництва Лівобережної України 1861–1905 рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / О. В. Засць. – К., 2011. – 242 с.
5. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Черниговская губерния / Под ред. М. Домонтовича. – Санкт-Петербург, 1865. – 796 с.
6. Нестеренко А. А. Очерки истории промышленности и положение пролетариата Украины в конце XIX и начале XX века / А. А. Нестеренко. – М.: Госполитиздат, 1957. – 308 с.
7. Нестеренко О. О. Розвиток промисловості на Україні: в 2 ч. / О. О. Нестеренко. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959. – Ч.2. – 1962. – 580 с.
8. Описание Черниговской губернии / Под ред. А. А. Русова. – Т.2. – Чернигов, 1899. – 377 с.
9. Пажитнов К. А. Очерки истории текстильной промышленности дореволюционной России. Шерстяная промышленность / К. А. Пажитнов. – М.: Изд-во АН СССР, 1955. – 364 с.
10. Фабрично-заводская промышленность и торговля России: с приложением общей карты фабрично-заводской промышленности Российской империи. Изд-во Департа. торговли и мануфактур Министерства финансов (Изд. 2-е) / [под ред. Д. И. Менделеева]. – СПб., 1896. – 636 с.
11. Чумак М. М. Купецтво як фактор розвитку промисловості Лівобережної України (60–ті роки XIX – 1914 р.): дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01 / М. М. Чумак. – Луганськ, 2009. – 220 с.

References

1. Hurzhiy I. O. Ukraina v systemi vserosiys'koho rynku 60–90 rokiv XIX st. / I. O. Hurzhiy. – K.: Vyd-vo Naukova dumka, 1968. – 192 s.
2. Derevyankin T. I. Manufaktura na Ukraini v kintsi XVIII – pershiy polovyni XIX st. (Tekstyl'ne vyrobnytstvo) / T. I. Derevyankin. – K.: Vyd-vo AN URSR, 1960. – 127 s.
3. Evgenev F. Sto let klintsevskoy sherstyanoy promyishlennosti / F. Evgenev. – Klintsyi: Ob'edinenie «Klintsovskaya pechat», 1926. – 165 s.
4. Zayets' O. V. Evolyutsiya pidpryyemnytstva Livoberezhnoyi Ukrainyi 1861–1905 rr.: dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / O. V. Zayets'. – K., 2011. – 242 s.
5. Materialyi dlya geografii i statistiki Rossii, sobrannyye ofitserami General'nogo shtaba. Chernigovskaya guberniya / Pod red. M. Domontovicha. – Sankt-Peterburg, 1865. – 796 s.
6. Nesterenko A. A. Ocherki istorii promyishlennosti i polozhenie proletariata Ukrainyi v kontse XIX i nachale XX veka / A. A. Nesterenko. – M.: Gospolitizdat, 1957. – 308 s.
7. Nesterenko O. O. Rozvytok promyslovosti na Ukraini: v 2 ch. / O. O. Nesterenko. – K.: Vyd-vo AN URSR, 1959. – Ch.2. – 1962. – 580 s.
8. Opisanie Chernigovskoy gubernii / Pod red. A. A. Rusova. – T.2. – Chernigov, 1899. – 377 s.
9. Pazhitnov K. A. Ocherki istorii tekstilnoy promyishlennosti dorevolutsionnoy Rossii. Sherstyanaya promyishlennost' / K. A. Pazhitnov. – M.: Izd-vo AN SSSR, 1955. – 364 s.

10. *Fabrichno-zavodskaya promyshlennost i trgovlya Rossii: s prilozhenim obschey kartyi fabrichno-zavodskoy promyshlennosti Rossiyskoy imperii. Izd.–vo Depart. trgovli i manufaktur Ministerstva finansov (Izd. 2–e) / [pod red. D. I. Mendeleeva]. – SPb., 1896. – 636 s.*

11. Chumak M. M. Kupetstvo yak faktor rozvytku promyslovtva Livoberezhnoyi Ukrainy (60–ti XIX – 1914 r.): dys. ... kand. istor. nauk: 07.00.01 / M. M. Chumak. – Luhans'k, 2009. – 220 s.

Levytskyi V. O., Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Doctoral Department of History of Ukraine, Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk (Ukraine, Ternopil), levior@ukr.net

The development of the light industry of the Chernigiv province in the second half of the XIX – early XX century

The article highlights the industrial development of the light industry in the Chernihiv province in the second half of the XIX th – early XX-th century; it was shown the location of the enterprises of this branch. It was given the reference to the main publications devoted to this topic article are described. The study analyzed the sources of the supply of the raw materials for the Chernihiv factories and plants. The attention was paid to the processes of capitalization of the light industry in the region and the economic policy of the Russian state towards it. It was determined the vectors of the factories technical development because of scientific achievements and the directions of the products sales of the enterprises on the external and internal markets. It was explored the role of the engineers, entrepreneurs and workers in the development of the light industry.

Keywords: light industry, textile industry, export, market, raw materials, plant, technical progress.

* * *

УДК 94(477)(092)

Осмоловська О. Ю.,
кандидат історичних наук, доцент, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), Osmolovska.olena@gmail.com

Івасків В. В.,
студент, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ)

«Від Дух до REX»: до питання про коронацію Данила Романовича

Досліджується питання коронації Данила Романовича в контексті зміни візантійської владно-політичної системи на західноєвропейську. Особлива увага приділяється не лише питанням організації антимонольської коаліції, як основної причини союзу із Заходом, а й цілому колу ментальних, ідеологічних та владно-правових питань які переслідував князь у своєму альянсі із папською курією.

Ключові слова: коронація, Західна Європа, ментальність, Галицько-Волинське князівство.

Проблемі коронації Данила Романовича присвячена велика кількість наукової літератури, як сучасних досліджень вчених-медієвістів, так і історіографії кінця XIX–XX ст. Серед робіт вчених кінця XIX–XX ст. можна виділити праці М. Грушевського [7], який чи не першим спробував проаналізувати причини, які спонукали Галицько-Волинських князів до альянсу із Західною Європою. Важливими є і дослідження І. Крип'якевича [13] та М. Дашкевича [8], які звернули увагу на місце Галицько-Волинського князівства у політичних планах Риму, щодо Східної Європи та стосунків із монголами. Не можемо не згадати і праці відомого українського дослідника церкви – М. Чубатого [21], який через призму конфесійної ситуації аналізує унію Заходу і Сходу, як основну причину коронації Данила Романовича.

Серед радянських вчених слід відзначити роботи В. Пашуто [19]. Вчений у 60–х р. XX ст. звернув увагу на роль Галицько-Волинського князівства в політиці

Заходу та Нікейської імперії щодо питань унії між ними. Тим не менш, В. Пашуто [19] було притаманне значне применшення ролі коронації холмського правителя, яке на думку вченого суттєво не вплинуло на подальшу зовнішню політику Галицько-Волинського князівства та не мало ніякого вирішального значення. Це вчений пов'язує з невдачами в організації антимонольської коаліції. Взагалі, можемо стверджувати, що в силу тієї ідеологічної доктрини під якою перебували радянські історики, більшість з них трактували будь-які зв'язки Русі із Західною Європою, як вкрай негативне явище, тому часто ці сторінки середньовічної історії радянські дослідники залишали без достатньої уваги або з великою долею суб'єктивізму. Не можемо також не згадати і дослідження М. Войнара [3], який чи не перший трактував коронацію князя Данила Романовича, як перехід від Візантійської владно-ієрархічної моделі до Західноєвропейської.

Сучасні українські та російські дослідники намагаються відійти від застарілих історіографічних кліше та внести до цієї проблеми нове бачення. Серед сучасних російських медієвістів провідне місце мають дослідження О. Майорова [15]. Вчений розвинув погляди М. Войнара [3] та І. Паславського [18] на проблему місця та можливого посередництва Галицько-Волинського князівства в унійних переговорах між Римом та Нікеєю у 40–х рр. XIII ст. Також можна відзначити праці фахівці у питаннях стосунків Західної Європи і Русі О. Назаренка [16] та Б. Флорі [20].

З українських науковців можна виділити дослідження О. Головка [6]. Вчений один з перших, хто застосував для аналізу геополітичної ситуації у Європі в 40–50–ті рр. XIII ст. цивілізаційний метод дослідження. Дослідник зумів оцінити важливість місця коронації Данила Романовича для політичного балансу сил у Європі. Також, безумовно, важливими є і роботи Л. Войтовича [4]. Медієвіст звернув увагу на коронацію князя Данила Романовича через призму розриву васальних відносин Галицько-Волинської держави із улусом Джучі та розвіяв давній історіографічний ребус про «повдйну коронацію» князя, піддавши критиці повідомлення Яна Длугоша. Також заслуговують значної уваги і дослідження М. Котляра [12]. Історик ґрунтовно проаналізував дипломатичні відносини та політичну кон'юнктуру стосунків холмського двору та Риму.

Як бачимо, проблемі коронації Данила Романовича присвячена велика кількість наукової літератури, але тим не менш, більшість досліджень спрямовані у одному руслі. Фактично всі вчені сходяться на тому, що політичні мотиви для галицького князя є ключовими, а сама коронація викликана лише гострою потребою допомоги Заходу у боротьбі із монголами. І цю тезу заперечити просто неможливо, але, на нашу думку, на дану проблему слід глянути дещо ширше, в контексті значно глибших зовнішньополітичних мотивів, які переслідував Данило Романович

У XIII ст. ситуація на Європейському континенті кардинально міняється. Європа, яка до цього часу була по-суті – біполярною (протистояння двох потужних доктрин Східної – Візантійської та Західної – католицьких країн на чолі із папським Римом, васально-правові, релігійні та культурні бачення яких кардинально відрізнялись) втрачає після завоювання